

Osmanlı Devleti'nde Mevacib Defterleri ve Bazı Doğu Kalelerindeki Cebeciyanların Mevacib Muhasebe Kayıtları

Ali APALI (*)

Öz: Mevacib defterleri, Osmanlı Devleti zamanında maaş alan idari ve askeri personelin maaşlarını yani ulufelerinin kayıtlarının yapıldığı muhasebe defterleridir. Mevacib defterlerinin bir kısmı merkezi yönetim muhasebe kalemleri tarafından kayıtlanırken, bir kısmı da kale muhasebecileri/kâtipleri tarafından kayıtlanmaktaydı. Kale personelinin mevacib ödemelerinin takip edildiği mevacib defterlerinde birçok kale personelinin bilgisine ulaşılmaktadır. Mevacib defterlerinde maaşları ile ilgili bilgilerin olduğu kale personellerinden olan cebeciyanlar, askerlerin ok, yay, kılıç gibi levazımının temin eder ve savaş zamanında dağıtır, savaş sonrası da tekrardan toplayıp, tamir, bakım ve onarımını gerçekleştirmekteydiler. Cebeciyanlar yönetim merkezlerinde bulunduğu gibi, kalelerde sabit şekilde de bulunabilmekteydi. Özellikle sınırlara yakın kalelerde cebeciyanların yıl içerisinde sürekli olan varlığı mevacib defterlerinden anlaşılmaktadır. Savaş öncesinde ve sonrasında sürekli lojistik görevini üstlenen cebeciyanların mevacib ödemelerinin yer aldığı mevacib defterlerinin muhasebe kayıtlarının incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmuştur. Ancak mevacib defterlerinin sayı bakımından fazlalığı ve defterlere kaydedilen personelin çeşitliliğinin fazla olması bakımından sadece kalelerde görev yapan cebeciyanların mevacib kayıtları çalışmanın konu kapsamını oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişliği düşünüldüğünde doğu kalelerinin bazılarının aynı belgede toplu olarak kayıtlanmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında yer alan Sohum, Ardahan, Ahılkelek, Erzurum ve Kars kaleleri çalışmanın yer kapsamı olarak belirlenmiştir. Belgede yer alan kayıtlar 1207-1216 (H.) senelerini içerdiği için bu yıllar çalışmanın zaman kapsamı oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Tarihi, Mevacib Defterleri, Cebeciyan

Mevacib Books in the Ottoman Empire and Mevacib Accounting Records of the Cebeciyan in Some Eastern Fortresses

Abstract: Mevacib books are the accounting books in which the salaries of the administrative and military personnel was recorded. While a part of the mevacib book was recorded by the accounting item of the central government another part was recorded by the accountant /clerk of the castle. Information can be obtained about the castle's staff from the mevacib book which followed the mevacib payments of the castle staff. The mevacib books included information about the salary of the cebeciyan belonging to the staff of the castle who provided the requisites such as arrow, bow and sword and distributed them in wartime and performed the repair and maintenance. The cebeciyan as they were available within the administrative centers were also available constantly within the castles. It is clear from the mevacib book that the presence of the cebeciyan was continuous especially in castles which were near the border. This study intended to examine the accounting records of the mevacib

*) Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu (e-posta: aliapali.35@gmail.com)

books which included the mevacib payments of the cebeciyans undertaking the logistical tasks before and after the wars. Only the mevacib records of the cebeciyans working within the castles constituted the subject scope of the study due to the excessed numbers of the mevacib books and the diversity of the staff recorded in this books. Additionally, by considering the size of the Ottoman Empire the castles of SohumıArdahan, Ahılkelek, Erzurum and Kars which were situated on the eastern border of the Ottoman Empire were identified as the location scope of the study due to the fact that some of the eastern castles were recorded collectively in the same document. The years between 1207 and 1216 constituted the time scope of the study due to the fact that the records included within the documents covered this period.

Keywords: Accounting History, Mevacib Books, Cebeciyans

Makale Geliş Tarihi: 15.10.2016

Makale Kabul Tarihi: 10.03.2017

I. Giriş

Osmanlı sınır kaleleri devletin güvenliği bakımından stratejik öneme sahip yapılarıdır. Bu yapıların güçlü ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı hazırlıklı olmaları devletin güvenliği için öncelikli konumdaydılar. Kalelerin sürekli hazır olmaları çok yönlü olarak gerçekleşen bir süreçti. Sınır kalelerinin Lojistik faaliyetleri bu sürecin önemli noktalarını oluşturmaktaydı. Lojistik hazırlıklar hem ordu işçileri hem de askeri teçhizat ve levazımının sağlanmasını içinde barındırmaktaydı. Osmanlı Devleti kalelerindeki silah, cephan ve benzer teçhizatların hazırlanması, bakımının yapılması, savaş alanında dağıtımının yapılması ve savaş sonrasında tekrardan bütün teçhizatın tamir, bakım ve onarımının yapılması görevi cebeciyanların yerine getirdiği görevlerdendi. Cebeciyanlar hem merkezde hem de kalelerde bulunan Kapıkulu piyadeleri içindeki cebeci ocağına bağlı olarak ücretlendirilirdiler. Cebeciyanların ücretlerine ulufe ve mevacib gibi isimlerle kayıtlarda rastlamak mümkündür. Bu askeri grubun maaşları bazen merkezde bazen de yereldeki kâtipler/muhasebeciler tarafından kayıt altına alınmaktaydı. Cebeciyanların maaş ve benzeri ödemelerinin kayıtlandığı defterlere mevacib defterleri denilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde mevacib defterleri ve bu defterlerin muhasebe kayıtlarının çözümüyle sırasıyla çalışmada yer almıştır.

II. Osmanlı Devleti'nde Mevacib Defterleri

Osmanlı Devleti'nin özellikle klasik döneminde yıllık gelir ve gider hesabının düzenlenmesine ve hazinenin yönetimine yönelik defter düzeninde yer alan defterler esas olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grubu, günlük defterler (ruznameçeler), ikinci grubu da büyük defter hesabı niteliği taşıyan yardımcı defterlerdir. Günlük defterlerin üç fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, günlük gelir ve giderlerin takibinin yapılmasını sağlamak, ikincisi, merkezi hazinenin yönetimine yönelik kayıt düzeninde yani hazineye giriş ve hazineden çıkışların günlük defterlere bağlı olarak yapılması sözkonusudur. Üçüncü fonksiyon ise, yardımcı defter olarak sınıflandırılan defterlerin kontrolünün sağlanmasıdır. Kayıt düzeni içerisinde yardımcı defterler yani büyük defter

niteliği taşıyan defterler olarak adlandırılan ikinci grupta her konu için açılan hesaplar ayrı ayrı gösterilmektedir. Bu defterlere örnek olarak; cizye defterleri, mukataa defterleri, adet-i ağnam defterleri, harc-ı hassa defterleri gösterilmekle birlikte mevacib defterleri de bu grubu oluşturan defterlere örnek olarak gösterilebilir. Bu grup Osmanlı Devleti muhasebesinin en büyük defter grubudur (Güvemli ve Güvemli, 2015: 22-23). Mevacib defterleri yer alan kayıtlar cebeciyânlar gibi birçok askeri sınıfın ve ocağın maaş ödemelerinin kayıtlarını barındırmaktadır.

Kul olarak tanımlanan kale askerlerinden cebeciyânların yevmiyelerinin toplamı ile ortaya çıkan üç aylık mevaciblerine ulufe denilmektedir. Ulufelerin toplu olarak gösterildiği muhasebe defterleri, mevacib defterleri adı ile bilinmektedir. Mevacib defterleri ile aynı isimlerle anılan diğer defterler, yeniçeri, ulufe, esami ve kale defterleridir. Bu defterlerin tamamında askerlerin ücretleri yani mevacibleri veya vacibleri gösterilmektedir (Kılıç, 2012: 90).

Cebeciyânların maaşları, kalelerde görev yapan yeniçerilerin maaşları yılda dört defa üçer aylık olarak ödenirdi. Ulufe dönemleri, Masar (Muharrem, Safer, Rebiyül-evvel), Recec (Rebiyülahir, Cemaziyel-evvel, Cemaziyel-ahir), Reşen (Recep, Şaban, Ramazan) ve Lezez (Şevval, Zilkade, Zilhicce) dönemleriydi. Hicri yıl 354 gün olduğu için ve bunun ¼'lük dönemi 88,5 gün olduğu için maaş ödemeleri 88,5 gün üzerinden yapılırdı. Bir günlük yevmiye toplamı 88,5 gün ile çarpımı sonucu nihai olan ulufe bedeli ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2012: 90).

Masar ulufesi Muharrem'de, Recep Ulufesi Cemaziyelevvel'de ve Reşen ile Lezez de bir seferde Şaban ayı içinde veya bu ayın sonlarında verilirdi. Son iki dönemin maaşının toplu olarak verilmesine Kısteyn Mevacibi denilirdi. Bu suretle dört farklı dönemde verilmesi gereken ulufeler üç dönemde verilmiş oluyordu. Mevaciblerin bu şekilde ödendiği dönemler varidatların iyi olduğu ve hazinede paranın olduğu dönemlerde uygulanmıştır. Özellikle savaşın olduğu dönemlerde hazinede para azalması sebebi ile mevacib ödemelerinin ertelendiği dönemler olmuştur (Uzunçarşılı, 1988a: 412).

Kale muhafızlarının mevacib ödemeleri Anadolu muhasebesinin büyük ve küçük kale kalemleri tarafından kayıt altına alınırdı. Bazı kale muhafızlarının ödemeleri bölge kaynaklarından karşılanırdı. Yine gümrük ve mukataalardan verilen maaşların kayıtları da Anadolu muhasebesi tarafından takip edilirdi. Anadolu muhasebesi, kale görevlilerinden tayin, görevden ayrılma gibi kayıtları da tutardı. Mevacib ödemeleri yapılacağı zamanlarda maaş icmalleri hazırlanıp verilirdi. Maaş alanların kayıtları mevacib defterlerine ilgili görevli muhasebe görevini getirenler tarafından kaydedilirdi. Mevacib defterleri kayıt altına alan kalemlerin adıyla anılırdı. (Afyoncu, 2004: 419).

Mevacibler savaş durumları haricinde son zamanlara değin genellikle düzenli olarak ödenirdi. Ancak mevacib alan bir devlet görevlisi herhangi bir sebeple İstanbul dışına çıkarsa onun yerine başkası mevacibini alabilirdi. Ya da geri döndüğünde birikmiş şekilde kendisine ödenirdi. Mevacib alırken başka bir göreve getirilen kişilerin ödemeleri

yeni tayin edildiği vazifesi bitinceye kadar hazineye kalır, memuriyetten ayrılınca da mevacibini geri alırdı (Afyoncu, 2004: 420).

III. Osmanlı Devletindeki Bazı Doğu Kalelerindeki Cebeciyanların Mevaciblerinin Muhasebe Kayıtları

Moğolca “silah, zırh” anlamına gelen cebe kelimesi ile Türkçe “ci” ekiyle oluşan cebecilerden oluşan ocağın kuruluş tarihi kesin olarak tesbit edilememekle birlikte XV. yüzyıl ortalarından itibaren var olduğu bilinmektedir. Cebeci ocağına alınan neferlere önce şakird, sonra ise usta denilmiştir. Cebeci ocağına acemi ocağından alımlar yapılmasının yanında, savaş zamanında ocağa dahil olan gönüllüler de varolmuştur. Bu gönüllülere “cebeci serdengeçtisi” denilmiştir (Kılıçarslan, 1993: 182).

Kapıkulu ocaklarının yaya kısmını oluşturan ve bölük ve cemaat olarak iki kısma ayrılan cebeciler, yeniçerilere ait ok, yay, tüfenk, kılınc, kazma, kürek, barut, fitil, kurşun, zırh, tulga, harbe ve bunların harb levazımını tedarik, bakım ve muhafazasını yapmaktaydılar. Cebeciler bu malzemeleri cepheye götürür, orada yeniçerilere dağıtır, savaş sonrasında da tekrar toplar ve bakıma ihtiyacı olanların bakımını yapardı (Uzunçarşılı, 1988b: 3). Cebeci ocağının en büyük kumandanı, cebecibaşı olup, bundan sonra kıdem olarak ocak kethüdası gelirdi (Halaçoğlu, 1991: 44).

Cebecilerin devlet merkezindeki depolarından başka, sınır kaleleri gibi kalelerde de silah depoları bulunmakta ve oralarda da muhafız cebecileri olurdu. Savaş zamanlarında bu cebehanedeki mühimmatlar da ordugâhlara nakledilir ve gerektiği şekilde askere dağıtılırdı (Uzunçarşılı, 1988b: 5). Askerin silah ve teçhizatı ile birebir ilgili olan bu cebecilerin maaş ödemeleri çeşitli dönemlerde farklılaşmış ancak mevacibleri sürekli kayıt altında tutulmuştur. Cebecilerin maaşlarına ait muhasebe kayıtlarına örnek olması açısından devlet sınırlarının doğusunda bulunan Sohum, Ardahan, Ahılkelek, Erzurum ve Kars kalelerindeki cebeciyanlarının mevaciblerine ait bilgiler başbakanlık devlet arşivlerinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan belge ciltsiz ve ebrusuz olarak 16x45,5 ölçülerindedir. Bab-ı Defterleri Başmuhasebe kalemi defterlerinden olan belgenin gömlek nosu 6202, fon kodu ise D.BŞM.d olarak sınıflandırılmıştır. Bahsedilen belge sadece kalelerdeki cebeciyanların yevmiye, sayı ve mevacib miktarını göstermesinin yanında çeşitli yerlerin mukataa gibi gelirlerini de kayıt altına almıştır. Belgenin açılışı “Sohum Kale”ye ait bilgilerle başlamıştır. Karadeniz kıyısında yer alan ve günümüzde Abhazya Cumhuriyeti’nin başkenti konumunda olan Sohum, 978-1225 (H.) yıllarında Osmanlı toprağı olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti 1207 (H.) senesinde Sohum-kale olarak anılan kaleye ait tutulan kayıt “*Be cihet mevâcib bâ ‘zı cebeciyan-ı dergâh-ı âli der-muhâfaza-yı kal’â-yı Sohum vâcib masar, recec, reşen, lezez. Sene 1207*” şeklinde açıklanmıştır. Ancak bu kayıttan önce bazı mukataaların gelirleri kayıtlanmıştır. Bu kayıtlar gurusu biriminde gösterilmiş olup şu şekildedir;

Ber-muceb- i sâbık. Fî 2 R sene 1215

900 *Mukâtaa-yı mir-livâ-yı Ayntâb sene 1214*

100.50 Mukâtaa-yı karye-i¹ Rumpaşa sene 1215
083.50 Mukâtaa-yı Değirmenderesi sene 1215
265.50 Mukâtaa-yı karye-i Gedikli ve Okçulu sene 1215

1349.50

23 Ağustos 1800 (M.) (2 R. 1215 H.) tarihinden önce, bazı yerlerin mukataları kayıt altına alınmıştır. Buna göre 1214 H. tarihli Ayntap'ın (Gaziantep) mukataası, 900 guruş, 1215 tarihli Rumpaşa köyünün mukataası 100,50 guruş, 125 tarihli Değirmenderesi'nin mukataası 83,50 guruş ve Gedikli ve Okçulu köylerinin toplam mukataaları 265,50 guruş olmak üzere mukataa toplamları 1349,50 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Mukataa ile ilgili gelirlere sonra belgenin devam eden kısmında Sohüm kalesindeki cebeciyanlara ait sayılar ve cebeciyanların yevmiyeleri verilmiştir. Bahsedilen kalede 28 cebeci bulunmakta ve bunların günlük yevmiyelerinin toplamı 440 akçe olmuş, bu bilgiler şu şekilde belgede gösterilmiştir.

<i>Yevm</i>	<i>Neferân</i>
440	28

28 neferin 440 akçe olan yevmiyelerinin yıllık toplamları 155.760 akçe olarak hesaplanmıştır. (Bu sonuca $440^2 * 354^3$ işlemi ile ulaşılmıştır) 155.760 akçe ($155.760/120^4$) aynı zamanda 1.298 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Belgenin bu kısmında ayrıca neferana verilen 49,50 guruşluk et bedeli de gider olarak mevacib giderine eklenmiş, böylece cebeciyanların 1.298 esedi guruş mevacibleri ile 49,50 guruş olan et bedelinin toplanması sonucunda Sohüm kalesindeki cebeciyanların toplam giderleri 1.347,50 guruş olarak şu şekilde kayıtlanmıştır.

*Kıst'el Yevm*⁵
155760
*Guruş-ı esedi*⁶
1298
*49.50 Bahâ-i güşte*⁷
1347.50

Sohüm kalesi ile ilgili kayıtların sonunda, yine mukataa gelirleri ve eşkinciyan bedeli ile ilgili bilgiler yer almıştır. Mukataa bilgileri 1216 senesine ait Gedikli ve Okçulu

¹ Karye: Köy.

² Yevmiye toplamları.

³ Hicri gün sayısı

⁴ 1 Esemi guruş: 120 akçe.

⁵Kıst'el yevm: Bir maaşın bir günlük ücreti ya da çalışılmayan günler için ödenmeyen tutar.

⁶ Esemi guruş: XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa guruslarının Osmanlı topraklarına girmeye ve piyasalarda kullanılmaya başlamıştır. Bu Avrupa paralarından en fazla tanınanı hollanda tariydi. Üzerindeki aslan resminden dolayı bu sikkeye Osmanlı piyasalarında "esedi guruş" ya da "aslanlı guruş" denmekteydi (Pamuk, 2002:459). 1 esedi guruş, bazı hesaplamalarda 160 akçe olarak kayıtlansa da, çalışmaya konu olan mevacib belgesinde gurus-ı esedi ifadesi olan kale mevacibleri 120 akçe karşılığı muhasebeleştirilmiş sadece Ardahan kalesinde 1 guruş 160 akçe olarak muhasebeleştirilmiştir.

⁷Güşt: Et., (baha-ı güşt: et bedeli)

köylerinin 332 guruşluk mukataası ile başlamaktadır. Mukataaların ikincisi, 1216 senesine ait Rumpaşa köyünün 115,50 guruşluk mukataasıdır. Belgede son olarak, 1215 senesi Erzurum eşkinciyan bedeli olan 900 guruşluk kayıt bulunmaktadır. Mukataa gelirleri ve eşkinciyan bedeli kayıtlarının toplamı 1.347,50 guruş olarak yekünlenmiştir. Bahsedilen kayıtlar şu şekilde transkripsiyonlanmıştır;

Minha Guruş

332 *Mukâtaa-ıyı karye-i Gedikli ve Okçulu sene 1216*
900 *Bedeliyye-i eşkinciyan-ı⁸ Erzurum sene 1215*
115.50 *Mukâtaa-ıyı karye-i Rumpaşa Sene 1216*
1347.50

Cebeciyan ve mevacibleri ile ilgili devam eden kayıtlar Ardahan Kalesine aittir. Ardahan kalesi cebeciyanının üç aydan dört defada ödenen mevacibleri “*Be cihet mevâcib bâ’zı cebeciyan-ı dergâh-ı âlî der-muhâfaza-yı kal’â-yı Ardağan vâcib masar, recec, reşen, lezez. Sene 1207*” şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bahsedilen kalenin muhasebe kayıtlarında da Sohum kalesi kayıtlarındaki gibi, 2 R. 1215 tarihinden önceki mukataa gelirleri şu şekilde gösterilmiştir.

Ber-muceb-i sâbık. Fi 2 R. sene 1215

Guruş

320 *Mukâtaa-yı mir-livâ-yı Ayntâb sene 1214*
150 *Mukâtaa-yı resm-i mizân-ı harir-i Söğüt sene 1215*
470

Buna göre, 1214 senesi Ayntab mukataası 320 guruş, 1215 senesi itibariyle Söğütün mukataası da 150 guruş olmak üzere toplamda 470 guruşluk bir mukataa geliri ortaya çıkmıştır. Ardahan kalesi nefer sayısı ve yevmiyeleri ile ilgili bilgiler şu şekilde kayıt altına alınmıştır.

Yevmiye

197

Neferan

23

23 neferin üç aylık toplam yevmiyelerinin yıllık toplamı (197*354) 69738 akçe olması gerekirken, kayıtlara 69.736 akçe olarak geçmiş ve burada 2 akçelik bir fark meydana gelmiştir. Diğer yandan Ardahan kalesinin mevacib hesaplamaları, diğer kale mevacib hesaplamalarından farklılık göstermektedir. Öncelikle kayıtlar her ne kadar akçe ile yapılsa da dönüşümler esed-i guruş olarak değil, guruş olarak yapılmıştır. Bu durum da “kıst-el yev” açıklamasında belirtilmiştir. Bu şekli ile 69736 akçe 435,50 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kısımda da 0,35 guruşluk bir fark ortaya çıkmış bunun akçe karşılığı 56 akçedir. Her iki fark (2 akçe ve 56 akçe) göz ardı edildiğinde 435,50 guruş olan toplam mevaciblere 34,50 guruş buğday bedeli ilave edilmesi sonrasında Ardahan kalesinde görevli cebeciyanların toplam maliyetleri, 470 guruş olmuş ve bu hesaplamalar belgede şu şekilde gösterilmiştir;

Kıst-el Yevm fi 160
69736

⁸Eşkinciyan: Yeniçeri askerleri içerisinde bir sınıf.

Guruş
435.50
34.50 Bahâ-yı hinta⁹
470

Ardahan kalesi cebeciyanlarının mevacib bedellerinden sonra, 1215 senesinin eşkinciyan bedelinin 320 guruş ve 1216 senesinin Rumpaşa köyünün mukataasının 150 guruş; bunların toplamının 470 guruş yani cebeciyan mevacibine eşit olduğu aşağıdaki şekilde kayıtlanmıştır.

Minha Guruş
320 Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Erzurum sene 1215
150 Mukâtaa-yı karye-i Rumpaşa Sene 1216
470

Belgenin devam eden kısmında günümüz Gürcistan topraklarında ve Ahıska bölgesi içerisinde yer alan, Osmanlı Devleti'nin 1243 senesine kadar elinde kalan (Kafkasyalı, 2012: 269-304) Ahıska kalesinin 1208 senesi cebeciyan mevacibleri ile ilgili olarak "Be cihet mevâcib bâ'zı cebeciyan-ı dergâh-ı âli der- muhâfaza-ı kal'â- yı Ahılkelek vâcib masar, recec, reşen, lezez. Sene 1208" şeklinde bir açıklama kaydı yapılmıştır. Bu kayıt ile birlikte çeşitli yerlerin 2 R. 1215 tarihinden önce olan mukataa bedellerinin muhasebesi şu şekilde yapılmıştır;

Ber-muceb-i sâbık. Fî 2 R sene 1215
Guruş
102,50 Mukataa-yı karye-i İskeleköy sene 1214
334 Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Diyarbekir sene 1214
48,50 Mukataa-yı karye-i Salurca sene 1215
125 Mukataa-yı hassa-yı Mir liva-yı Bozok sene 1215
42,50 Mukataa-yı bedel-i cebellü-i Anbarlı sene 1215
80 Mukataa-yı cemaat Şeyhü sene 1215
732,50

Guruş para birimi ile kayıtlanan toplam bedel 732,50 olarak gösterilmiştir. Bu tutarın 102,50 guruşu 1214 senesi İskeleköy köyünün, 48,50 guruşu 1215 senesi Salurca köyü mukataası, 125 guruşu Bozok livası mukataası, 42,50 guruşu 1215 senesi Anbarlı mukataası, 80 guruşu 1215 Şeyhü cemaati mukataasıdır. Ayrıca belgede 1214 senesine ait Diyarbakır eşkinci bedeli de 732,50 guruşluk tutarın içinde yer almıştır. Belgenin devam eden kısmında Ahılkelek kalesi cebeciyanlarının yevmiye ve sayı bilgileri yer almıştır.

Yevm Neferan
234 28

Buna göre Ahılkelek kalesinde görevli 28 cebeciyan bulunmakta ve yevmiyeleri 234 akçedir. 28 neferin bir yıllık mevacib toplamları (234*354) aşağıdaki gibi kayıtlanmış üzere 82.836 akçedir. Bahsedilen kalede kıst yevmiye kayıtlanmadığı için 82.836

⁹ Hinta: Buğday

akçenin karşılığı, 690,3 guruş olması gerekirken, muhtemel odur ki yuvarlanarak 690 guruş olarak kayıtlanmıştır. Cebeciyanların 690 guruşluk mevaciblerinin yanında 42,36 guruş buğday bedeli olarak yine belgede kayıtlanmış ve böylece cebeciyanların toplam gideri 732 guruş olarak gösterilmiştir. Böylece burada yine 0,36 kuruş küsurat yuvarlanmış ve bunun akçe karşılığı, 43,2 akçedir. Bu bilgiler belgede şu şekilde gösterilmiştir.

Kıst-el yevm
82836
Guruş-ı esedi
690 00
<u>042 36</u> Baha-yı hınta
732

Cebeciyanların 732 guruşluk mevaciblerinin mukataa karşılıkları belgede yer almıştır. Buna göre, 1216 senesi Rumpaşa köyü mukataası, 53 guruş, yine aynı senenin Söğüt kasabasının mukataası 165 guruş, 1215 ila 1216 senesinin Malatya'nın İskeleköy köyünün mukataası 236 guruş, 1216 senesi Saluç köyü mukataası 48,50 guruş, 1216 senesinin Dalyan köyünün mukataası 104,50 guruş ve son olarak 1215 senesi Erzurum eşkinciyan bedeli de 125 guruş olarak belgede aşağıdaki gibi kayıt altına alınmıştır.

Minha Guruş	
053	Mukataa-yı karye-i Rumpaşa Sene 1216
165	Mukataa-yı resm-i mizan-ı harir-i kasaba-yı Söğüt sene-i m.
236	Mukataa-yı karye-i İskeleköy der Malatya sene 1215 ila 1216
48,50	Mukataa-yı karye-i Saluç sene 1216
104,50	Mukataa-yı karye-i Dalyan sene 1216
<u>125</u>	Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Erzurum sene 1215
732	

Belgenin devam eden kısmında 1208 senesine ait Erzurum kalesi mevaciblerine ait bilgiler “*Be cihet mevâcib bâ'zı cebeciyan-ı dergâh-ı âlî der-muhâfaza-ı kal'â- yı Erzurum vâcib masar, recec, reşen, lezez. Sene 1208*” ifadesi ile açıklanmıştır. 2 R. 1215 senesi öncesinde bazı yerlerin mukataaları şu şekilde kayıt altına alınmıştır;

<i>Ber-mûceb-i sâbık. Fî 2 R sene 1215</i>	
<i>Guruş</i>	
2000	<i>Bedeliyye-i eşkinciyan-ı Erzurum sene 1214</i>
245.50	<i>Mukâtaa-yı karye-i Mağlay sene 1214</i>
43.50	<i>Mukâtaa-yı hassa-yı Gök Çiftlik sene 1214</i>
200	<i>Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Diyârbekir sene 1212</i>
256	<i>Mukâtaa-yı resm-i çift-i Ayntâb sene 1215</i>
133.50	<i>Mukâtaa-yı karye-yi Hadım sene 1215</i>
<u>339</u>	<i>Memlihâ¹⁰-yı Palas¹¹ sene 1215</i>

¹⁰ Memliha: Tuzocağı.

¹¹ Palas: Kayseri'ye yaklaşık 40 km uzaklıktaki gölün adıdır.

3217.50

Erzurum kalesi için hesaplanan 1212, 1214 ve 1215 senelerinin mukataa, eşkinci bedeli ve memlihaların toplamı 3217,50 guruş olarak belgede kayıtlanmıştır. Bu tutarın, 2000 guruşu Erzurum eşkinci bedeli, 245,50 guruşu Mağlay mukataası, 43,50 guruşu Gök çiftlik mukataası, 200 guruşu Diyarbekir eşkinci bedeli, 256 guruşu Ayntab mukataası, 133,50 guruşu Hadım mukataası ve 339 guruşu da Palas memlihasıdır. Belgenin devam eden kısmında cebeciyanların yevmiye ve sayı bilgileri verilmiştir.

Yevm Neferan
999 81

Buna göre Erzurum kalesinin 1208 senesinde 81 cebeciyan bulunmakta ve bunların yevmiyeleri 999 akçe olarak kayıt altına alınmıştır. Erzurum kalesinde hesaplamaya göre kıst yevmiye gösterilmemiştir. Cebeciyanların kale maliyetleri şu şekilde gerçekleşmiştir;

Kıst-el Yevm
353644
Guruş Esemi
2947

270,50 Baha-yı güşt ve hinta
3217,50 Yekün guruş

Cebeciyanların 999 akçe olan yevmiyelerinin bir yıllık tutarı (999*354) 353.644 akçe olarak hesaplanmıştır. Belgede bu tutarın esedi guruş karşılığı ise 2.947,03 guruş olması gerekirken ihtimal dahilinde kusurati yuvarlanarak 2947 olarak kayıtlanmıştır. Mevacibin yanında cebeciyanların 270,50 guruşluk et ve buğday bedeli ile birlikte toplam maliyetleri, 3.217,50 guruş olarak yekünlenmiştir.

2000 *Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Erzurum sene 1215*
290 *Bedeliyye-i Eşkinciyan-ı Diyarbekir sene-i m.*
100 *Mukataa-yı Karye-i Dalyan sene 1216*
156,50 *Mukataa-yı cema'at-i aşayir-i Badıllı sene 1200 ila 1216 hisse-i el-hac Bekir*
168,50 *Mukataa-yı karye-i Narşar sene 1216*
133,50 *Mukataa-yı karye-i Hadım sene 1216*
278 *Mukataa-yı memliha-yı Palas ve Halas sene 1216*
81 *Mukataa-yı rüsum-ı amediyye-yi Tokat sene 1216*

3217,50

Belgenin Erzurum kalesi cebeciyan mevaciblerinin kayıtlandığı kısımda ayrıca bazı yerlerin eşkinci bedelleri ve mukataaları da kayıt altına alınmıştır. Kayıtlara göre, Erzurum ve Diyarbakır eşkinci bedelleri sırasıyla 2000 ve 290 guruş ve 1215 senesine aittir. 1200 ile 1216 Badıllı aşireti cemaatinin mukataası 125,50 guruş olarak kayıtlanırken, diğer mukataaların tamamı 1216 senesine ait olup, bu mukataalar; Dalyan köyü mukataası 100 guruş, Narşar köyü mukataası 165,50 guruş, Hadım köyü mukataası 133,50 guruş, Palas ve Halas memliha mukataası, 278 guruş ve Tokat amediyye rüsum mukataası ise 81 guruş olmuştur. Bütün bunların sonucunda belgede 3.217,50 guruşluk

bir yekün kayıt altına alınmıştır. Ancak burada bir 10 guruşluk fazla toplama mevcut olup, aslında yekün hanesine 3.207,50 guruş yazılması gerekmektedir.

Belgenin son kısmında “*Be cihet mevâcib bazı cebeciyan-ı dergâh-ı âlî der-muhafaza-ı kal’â-yı Kars vâcib masar, recec, reşen, lezez. Sene 1209*” ifadesi yer almıştır. Buna göre en son kayıt Kars kalesi cebeciyanlarının mevaciblerinin muhasebe kayıtları yapılmış ve tarih olarak da 1209 senesi atılmıştır. Belgede yine cebeciyan bilgilerinden önce 2 R.1215 tarihi öncesindeki bazı yerlerin mukataa ve eşkinci bedelleri verilmiştir. Bunlar belge şu sora ile kayıtlanmıştır;

Ber-mûceb-i sâbık. Fî 2 R sene 1215

Guruş

- 2500 *Bedeliyye-i eşkinciyan-ı Erzurum sene 1214*
 160 *Mukâtaa-yı mera-yı Karlı der Haleb sene 1214*
 500 *Mukâtaa-yı resm-i damga-yı kirpâs-ı Maraş sene 1213 /14*
 45,50 *Mukâtaa-yı timârâ-yı müstahfızan evvel sene 1214*
 227 *Mukâtaa-yı resm-i yaylak-ı avcı burnu sene 1214*
 232 *Mukâtaa-yı Musa Danişmendlü sene 1214*
 1587 *Bedeliyye-i eşkinciyan-ı Diyârbekir sene 1214*
 100 *Mukâtaa-yı ser kasâbân-ı İzmir sene 215*
 242 *Mukâraa-yı Karadağ nâm-ı diğêr Değirmenderesi sene 1215*
 50 *Mukâtaa-yı karye-i Şeylü sene 1215*
 200 *Mukâtaa-yı voyvodalık-ı Tokat sene 1215*

5843,50

Kars kalesi mevacib bilgileri öncesinde 9 adet mukataa ve 2 adet eşkinci bedelinin toplamı 5843,50 guruş olarak yekünlenmiştir. Mukataalar; 1214 senesi Halebe bağlı Karlı mera mukataası 160 guruş, 1213/1214 senesi Maraş kirpas damgası resmi mukataası 500 guruş, 1214 senesi mühtahfızan mukataası 45,50 guruş, yine 1214 senesi Avcıburnu Yaylası mukataası, ve Danişmendlü Musa mukataalarının sırasıyla 227 ve 232 guruşluk kayıtları yer almıştır. 1215 senesi mukataaları İzmir’e ait mukataa, Değirmendere mukataası, Şeylü köyü mukataası, Tokat mukataası olarak sıralanmıştır. Bu yerlerin mukataa gelirleri de sırasıyla, 100, 242, 50 ve 200 guruş olmuştur. Belgede 1214 senesi Erzurum eşkinci bedeli 2500 guruş, yine aynı senenin Diyarbakır eşkinci bedeli de 1.587 guruştur. Bahsedilen mukataa ve eşkinci bedellerinin toplamı, 5843,50 guruş olarak yekünlenmiştir. Belgede bu mukataa ve eşkinci bedeli bilgilerinden sonra Kars kalesi cebeciyan sayıları ve mevacibleri aşağıdaki şekliyle gösterilmiştir.

Yevm Neferan

1793 167

Kars kalesi cebeciyanları 167 adet olup, bunların günlük yevmiyeleri 1.793 akçedir. Kıst yevmiyeleri bulunmayan neferlerin yıllık maaş tutarı (1.793*354) 634.722 akçe olarak kayıt altına alınması gerekirken belgede bu tutar 2 akçe eksik olarak 634.720 akçe olarak kayıt altına alınmıştır. Bir yıllık maaşlarının esedi guruş karşılığı ise belge kaydında 5.289 guruş 40 para olarak muhasebeleştirilmiştir.

Kıst-el Yevm

634720	
Guruş-ı Esedi para	
5289	40
554.50	27
Bahâ-yı güşt ve hinta	
5844	07

167 neferin yıllık maliyetleri mevacibleri ve et ve buğday bedelleri olan 554,50 guruş ve 27 para ile birlikte toplam 5.844 guruş, 7 para olarak yekünlenmiştir. Belgenin devam eden son kısmında şu şekilde kayıtlar yer almıştır.

<i>Minha Guruş</i>	
2500	<i>Bedeiyye-i Eşkinciyan-ı Erzurum sene 1215</i>
1500	<i>Bedeiyye-i Eşkinciyan-ı Diyarbekir sene-i m.</i>
44	<i>Mukataa-yı amediyye-i Tokat sene 1216</i>
861	<i>Bedeliyye-i cebelüyan-ı Karaman sene 1215 an sülüs</i>
939	<i>Bedeliyye-i Kütahya sene 1215 an sülüs</i>
5844	

Bu kısımda 1215 senesi Erzurum eşkinci bedeli 2500 guruş, yine aynı senede Diyarbakır eşkinci bedeli 1500 guruş, 1216 senesi Tokat mukataası 44 guruş, 1215 senesi Karaman cebelüyan bedeli 861 guruş, son olarak yine 1215 senesi Kütahya bedeli ise, 939 guruş olarak kayıtlanmış ve yekün hanesi 5844 guruş olarak muhasebeleştirilmiştir. Belgenin sonunda kaydı tutan muhasebeci/katip ile ilgili bilgi yer almaz iken onay yada kontrolüne dair de herhangi bir bilgi yer almamıştır. Sadece şu şekilde bir tarih bilgisi verilmiştir.

İşâret Olundu
Fi 8 Ca sene 1216
(16 Ekim 1801 M.)

Sonuç

Osmanlı Devleti mevacib defterlerine örnek olması amacıyla incelenen belgede devlet doğu sınırlarında yer alan beş kaleye ait cebeciyanların sayı ve mevacib bilgilerine ulaşılmıştır. Belgede yer alan ilk kayıt Sohum kalesi 1207 (H.) senesine aittir. Bu kalede 28 nefer bulunmakta ve bunların yevmiyeleri 440 akçedir. Üç aydan üç aya mevacib alan cebeciyanların tek seferde aldıkları mevacibleri 38.940 akçe ve yıllık mevacibleri toplamı 155.760 akçedir. Belgede cebeciyan maaşlarının esedi guruş olarak karşılığı ise, 1298 guruştur. 28 nefer cebeciyanın 49,50 guruş olan et bedeli ile birlikte toplam maliyetleri 1347,50 guruş olarak kayıtlanmıştır.

Belgedeki cebeciyan mevaciblerine ait ikinci kayıt Ardahan kalesi muhasebe kayıtlarıdır. 1207 (H.) senesinde kalede 23 cebeciyan bulunmaktadır. Bu neferlerin yevmiyeleri 197 akçeden yıllık mevacib toplamı belgeye göre 69.736 akçe olmuştur. 69.736 akçenin dönüşümü diğer kalelerden farklı olarak 1 guruş 160 akçeden gerçekleştirilmiş ve 435,50 guruş mevacib bedeli olarak belgede kayıtlanmıştır. Kale cebeciyanlarına bu sefer et yerine buğday bedeli olarak 34,50 akçe ayrıca verilmiştir. Muhasebe kayıtlarına göre Ardahan kalesi cebeciyanların toplam maliyeti maaş ve buğday bedelleri ile 470 guruşa ulaşmıştır.

Cebeciyan mevaciblerinin muhasebeleştirildiği belgedeki üçüncü kale Ahılkelek kalesi olmuştur. 1208 senesi kale neferinin sayısı 28 ve yevmiyeleri 234 akçedir. Cebeciyanlara maaş ödemesi için 82.836 akçe hesaplanmış ve bunun guruşa dönüştürülmesi sonucunda belgede 690 tutarına ulaşılmıştır. Belgeye göre cebeciyanlar için hesaplanan buğday tutarı 43,36 guruştur. Böylece Ahılkelek kalesi cebeciyanlar için belirlenen maaş ve buğday bedelleri ile 732 guruş olmuştur.

Belgenin dördüncü kalesi, Erzurum Kalesidir. Erzurum kalesine ait muhasebe kayıtlarından 81 neferin, 999 akçe yevmiye aldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu yevmiye tutarı ile cebeciyanların bir yıllık mevacib ödemeleri 353.644 akçe olup bu tutar 2.947 guruşa isabet etmektedir. Erzurum kalesi cebeciyanlarına hem buğday hem de et için ayrılan 270,50 guruş ile birlikte kale cebeciyanlarının toplam maliyeti 3.217,50 guruş olarak belgede muhasebeştirilmiştir.

Belgenin son kısmında çalışmanın beşinci kalesi olan Kars kalesi mevaciblerinin ve nefer sayılarına ait kayıtlar yer almıştır. Kaledeki 167 nefer olan cebeciyanların yevmiyeleri 1.793 akçedir. 167 neferin dört seferde ödenen mevaciblerinin toplamı ise 634.720 akçe olarak belgede gösterilmiştir. Akçe cinsinden verilen bu tutar aynı zamanda 5.289 guruş ve 40 para olarak da belgede kayıtlanmıştır. Cebeciyanlara 554,50 guruş ve 27 para buğday ve et bedeli ayrıldığı da belgede kayıtlanmış ve cebeciyanların kale maliyetleri içerisindeki payı, mevacib ve et ve buğday bedellerinin toplamı 5.844 guruş ve 7 para olarak yekünlenmiştir.

Belgede muhasebesi yapılan beş kalenin nefer ve mevacib kayıtlarında bazı hesap hataları da yer almıştır. Örneğin Ardahan kalesi mevacib hesaplamasında bir yıllık maaş toplamı 69.738 akçe olması gerekirken, 69736 akçe olarak kayıtlanmıştır. Ayrıca dönüşüm sırasında da bahsedilen akçenin guruş karşılığı 435,85 guruş olması gerekirken, 435,50 guruş olarak kayıtlanmıştır. Her ne kadar bu virgülden sonraki tutar küçük gibi görünse de bunun akçe karşılığı 56 akçeye rastlamaktadır. Belgede devam eden kısımda Ahılkelek kalesinde benzer şekilde hesap hatası ya da bilinçli olarak virgülden sonraki guruş tutarlarının atılmasından kaynaklı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, cebeciyanlarının maaş ödemelerinin 690,3 guruş olması gerekirken, belgede 690 guruş olarak kayıtlanmıştır. İkinci olarak ise, 43,36 guruş olan buğday bedeli yeküne aktarılırken 43 guruş olarak aktarılmıştır. Her iki bedelin akçe karşılığı, 79,2 akçe olarak yansımaktadır. Diğer yandan Erzurum kalesinde 0,03 guruş yani 3,6 akçelik bir hesaplama farkı bulunmaktadır. Ancak Erzurum kalesi muhasebe kayıtlarında bundan daha büyük bir hata sözkonusudur. O da mukataa ve eşkinici bedeli toplamlarının 3.217,50 guruş olarak toplanmasına rağmen, aslında belgede yer alan tutarların 3207,50 guruşa denk gelmesidir. 10 guruşluk fark 1200 akçeye karşılık gelmektedir. Aynı kaledeki cebeciyanların yevmiyelerinin 999 kuruş olduğu düşünülürse, ortaya çıkan farkın yaklaşık 1,2 günlük yevmiyeye denk gelmektedir. Çalışma kapsamındaki son kale olan Kars kalesi cebeciyanlarının mevacib hesaplamasında da benzer şekilde 2 kuruşluk bir fark ortaya çıkmıştır. Bir yıllık maaşlarının toplamı 634.722 akçe olması gerekirken belge kayıtlarında bu tutar 634.720 akçe olarak gösterilmiştir. Son olarak çalışmanın ve belgenin ilk kalesi olan Sohum kalesinde herhangi bir hesap hatasına rastlanılmamıştır.

Muhasebe defterleri tarih boyunca sadece ekonomik konularda değil, dini, sosyal ve siyasal konularda da bilgi talep edenlere bilgi sunmaktadır. Çalışmanın sonucunda mevacib defterlerinden elde edilen veriler farklı disiplinlerin faydasına sunulmuştur. Bir sonraki çalışmada, Osmanlı Arşivlerinden elde edilecek yeni belgelerle farklı tarihlerin cebeciyan maaşları aynı bölgeler ekseninde analiz edilebileceği gibi, farklı coğrafyadaki kalelerin cebeciyan maaşları ile karşılaştırmalı bir analiz de yapılabilecektir.

Kaynakça

- Erhan,A.(2016). Mevacib, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c29/c290260.pdf, (06.06.2016).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BAO), Gömlek No: 6202, Fon Kod: D.BŞM.d.,
- Güvemli, O. ve Güvemli B. (2015). "Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 18-42.
- Halaçoğlu, Y.(1991). *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1991.
- Kafkasyalı, A. (2012). "Karapapak Türkleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), 48, 269-304.
- Kılıç, O.(2012). Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 31, 87-128.
- Kılıçarslan, Y.C.(2016). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara, www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c07/c070103.pdf, (07.06.2016).
- Uzunçarşılı, İ.H.(1988a). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ.H.(1988b). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pamuk, Şevket, Guruş, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, www.tdvislamansiklopedisi.org/dia/ayrmetin.php?idno=260459, (14.06.2016).